

EERSTE DEEL

Stomme trien

Een dag

Zulajka opent haar ogen. Aardedonker. Achter het dunne gordijn klinkt zachtjes het gezucht van de ganzen. Het één maand oude veulen smakt met zijn lippen, op zoek naar de uier van zijn moeder. Door het raampje bij het hoofdeinde klinkt het doffe geloei van de januarisneeuwstorm. Maar het tocht niet – voor de kou inviel heeft Moertaza alle kieren bij de ramen dichtgemaakt. Moertaza is een goede man. En een goede echtgenoot. Hij ligt in de mannenafdeling daverend en sappig te snurken. Slaap maar lekker, voor zonsopgang is de slaap het diepst.

Het is tijd. Almachtige Allah, laat het plan lukken – laat niemand wakker worden.

Geruisloos laat Zulajka één voet op de grond zakken, dan de tweede. Ze steunt op de kachel en staat op. De kachel is 's nachts koud geworden, de warmte is weg, de ijskoude vloer brandt haar voetzolen. Maar schoeisel is uit den boze, geluidloos lopen in haar vilten *kota's** lukt niet, er is altijd wel een plank die gaat kraken. Geeft niet, Zulajka redt het wel. Met haar hand tegen de ruwe zijkant van de kachel steunend sluipt ze naar de uitgang van de vrouwenhelft. Het is hier smal en nauw, maar ze kent ieder hoekje, ieder treetje, haar halve leven glijdt ze hier al heen en weer, als de slinger van een klok, dagenlang: van de kookpot naar de mannenhelft met volle, hete schalen, van de mannenhelft weer terug met lege en koude schalen.

Hoelang is ze nu al getrouwd? Vijftien van haar dertig jaren? Dat is vast wel meer dan de helft van haar leven. Dat moet ze Moertaza vragen, wanneer die in een goede bui is, die kan het uitrekenen.

* Zie de Tataarse woordenlijst op p. 479.

Niet over het vloerkleed struikelen. Niet met haar blote voet tegen de beslagen kist rechts bij de muur stoten. Over de kerkende plank bij de ronding van de kachel stappen. Geluidloos langs het sitsen *tsjarsjaoe* glippen, dat de vrouwenhelft van hun huisje van de mannenhelft scheidt... Daar is de deur al.

Moertaza's gesnurk klinkt dichterbij. Slaap, slaap om Allahs wil. Een vrouw dient geen geheimen voor haar man te hebben, maar wat doe je eraan – nood breekt wet.

Nu het voornaamste: zorgen dat de dieren niet wakker worden. Meestal slapen die in de winterstal, maar als het heel erg koud is haalt Moertaza de jonge dieren en de vogels in huis. De ganzen verroeren zich niet, maar het veulen heeft al met zijn hoefjes geschraapt en zijn hoofd geschud; die is wakker, de rakker. Dat wordt een goed, slim paard. Ze steekt haar hand door het gordijn en raakt zijn fluwelen snuit aan: rustig maar, goed volk. Het dier blaast dankbaar door zijn neusgaten op haar hand, hij kent haar. Zulajka veegt haar natte vingers af aan haar onderhemd en duwt met haar schouder zachtjes tegen de deur. Die is zwaar, voor de winter met vilt bekleed, en geeft moeizaam mee. Door de kier vliegt een wolk prikkelende vrieskou naar binnen. Eén stap en is ze over de hoge drempel – het ontbrak er maar aan dat ze er juist nu bovenop stapt en de boze geesten wakker maakt, oj, oj! – en ze staat in het voorhuis. Ze doet de deur dicht, steunt ertegen met haar rug.

Allah zij dank, een deel van de weg is afgelegd.

In het voorhuis is het even koud als buiten, je huid brandt, het hemd geeft geen warmte. IJskoude stromen lucht slaan door de kieren tegen haar blote voeten. Maar daar is ze niet bang voor.

Bang is ze voor wat er achter de andere deur is.

Oebyrly kartsjyk – Vampiria. Zo noemt Zulajka haar voor zichzelf. De Allerhoogste zij dank woont haar schoonmoeder niet met hen in één woning. Het huis van Moertaza is groot, het biedt plaats aan twee woningen, verbonden door een gemeenschappelijk voorhuis. Op de dag dat de vijfenveertigjarige Moertaza de vijftienjarige Zulajka zijn huis binnenvoerde, ver-

huisde Vampiria zelf met een gezicht als een donderwolk haar talrijke kisten, balen en vaatwerk naar het gastenverblijf, dat ze helemaal in beslag nam. ‘Afblijven!’ beet ze haar zoon toe, toen die probeerde haar met de verhuizing te helpen. Twee maanden lang sprak ze niet met hem. Datzelfde jaar begon ze snel en onherstelbaar blind te worden en nog enige tijd later werd ze doof. Na een paar jaar was ze stekeblind en zo doof als een kwartel. Wat haar niet verhinderde onophoudelijk aan het woord te zijn.

Niemand kende haar precieze leeftijd. Zelf zei ze dat ze honderd was. Kortgeleden had Moertaza geprobeerd het uit te rekenen, en na lang gepuzzel kwam hij tot de conclusie: moeder heeft gelijk, ze is echt bijna honderd. Toen ze hem had gekregen was ze al niet jong meer, en zelf was hij nu ook al bijna een oude man.

Meestal is Vampiria het eerste wakker en zet dan haar zorgvuldig gekoesterde schat in het voorhuis: een fraai bewerkte nachtspiegel van melkwit porselein met teerblauwe vergeetmij-nietjes op de zijkant en met een barok deksel (Moertaza had het ding op een keer als geschenk uit Kazan meegenomen). Zulajka’s taak is het om bij de eerste kik van haar schoonmoeder op te springen, het kostbare vaatwerk te ledigen en zorgvuldig om te wassen, als allereerste, nog voor ze de kachel aanmaakt, het deeg in de oven zet en de koe naar de kudde brengt. Wee haar gebeente als ze dit ochtendappel verzaakt. In vijftien jaar was ze daar maar tweemaal doorheen geslapen, en aan wat er toen was gebeurd, daar dacht ze maar liever niet aan terug.

Achter de deur is het nog stil. Vooruit, Zulajka, stomme trien, opschieten. Stomme trien – *zjebegan tavyk* –, zo had Vampiria haar als eerste genoemd. Zulajka had niet in de gaten gehad dat ze na enige tijd zichzelf zo was gaan noemen.

Ze glipt het voorhuis door, naar de zoldertrap. Ze voelt de gladgeschaafde trapleuning. De trap is steil, de halfbevroren planken kreunen nauwelijks hoorbaar. Van boven komt de lucht van ijskoud hout, bevroren stof, gedroogde kruiden en het nauwelijks te onderscheiden aroma van gezouten ganzenvlees.

Zulajka klimt de trap op; het geloei van de storm komt dichterbij, de wind rukt aan het dak en jammert in de hoeken.

Ze besluit over de zolder op handen en voeten te kruipen. Als ze gewoon loopt gaan de planken vlak boven het hoofd van de slapende Moertaza kraken. Maar op handen en voeten maakt ze geen geluid, ze weegt bijna niks. Moertaza tilt haar met één arm op, net als een lammetje. Ze trekt haar nachthemd omhoog tot haar borst, draait een punt aan de stof, neemt het uiteinde in haar mond – sluipt op de tast tussen de kisten, kratten en het houten gereedschap door en kruipt netjes over de dwarsbalken heen. Tot ze met haar hoofd tegen de wand stoot. Ze is er.

Ze komt half overeind en kijkt door het kleine zolderraampje naar buiten. In de donkergrijze ochtendschemering zijn de sneeuwbedekte daken van haar geboortedorp Joelbasj nog nauwelijks te onderscheiden. Moertaza heeft ze eens geteld, op meer dan honderd huizen kwam hij uit. Een groot dorp, dat is een ding dat zeker is. Als een rivier stroomt de dorpsweg regelmatig kronkelend tot voorbij de einder. Hier en daar branden al lichten in de huizen. Voortmaken, Zulajka.

Ze komt overeind en steekt haar armen omhoog. In haar hand voelt ze iets zwaars, glad met grove pukkels: een gezouten gans. Haar maag roert zich onmiddellijk en knort dringend. Nee, van de gans moet ze afblijven. Ze laat het dier los en zoekt verder. Daar! Links van het zolderraampje hangen grote, zware, hard bevroren vellen waar een nauwelijks merkbare vruchtengeur vanaf komt. Appel-*pastila*. Voorzichtig gekookt op de kachel, netjes uitgerold op brede planken, zorgvuldig gedroogd op het dak waar hij de warme augustuszon en de koele septemberwinden heeft opgezogen. Je kunt een klein stukje afbijten en er lang op zuigen, terwijl je het ruwe zurige brokje langs je verhemelte laat rollen, of je kunt je mond volstoppen en erop kauwen, kauwen op de taaie massa, af en toe een pitje in je hand uitspugen... Meteen loopt je mond vol speeksel.

Zulajka trekt een paar vellen van het touw, rolt ze stijf op en steekt ze onder haar arm. Ze strijkt over de rest – nog veel, nog heel veel is er over. Moertaza zal niets merken.

En nu terug.

Ze gaat op haar knieën zitten en kruipt naar de trap. Door de rol pastila kan ze niet zo snel bewegen. Echt iets voor een stomme trien, vergeten een mandje mee te nemen. Langzaam gaat ze de trap af; haar benen zijn gevoelloos van de kou, haar ijskoude voeten moet ze op de zijkant neerzetten. Als ze de onderste trede bereikt, zwaait de deur aan de kant van Vampiria met veel geraas open en verschijnt er een licht, nauwelijks waarneembaar silhouet in de zwarte deuropening. Een zware kruk bonst op de vloer.

‘Is daar iemand?’ vraagt Vampiria met haar zware mannenstem aan het donker.

Zulajka verstijft. Haar hart bonst, haar buik verandert in een ijsklomp. Te laat... De pastila onder haar arm smelt, wordt zacht.

Vampiria doet een stap naar voren. Na vijftien jaar blind zijn kent ze het huis uit haar hoofd, ze beweegt zich er vrij en moeiteloos in.

Zulajka schiet een paar treden omhoog en klemt de smeltende pastila met haar elleboog steviger vast.

De oude vrouw laat haar kin heen en weer gaan. Ze hoort natuurlijk niets, ze ziet niets, maar ze voelt alles, de oude heks. In één woord: Vampiria. Haar kruk bonst hard, steeds dichterbij. Ach, straks wordt Moertaza nog wakker.

Zulajka springt nog een paar treetjes hoger, drukt zich tegen de trapleuning, likt haar droge lippen.

Het witte silhouet blijft onder aan de trap stilstaan. Je hoort het oude mens snuiven; luidruchtig ademt ze door haar neusgaten de lucht in. Zulajka brengt haar hand naar haar gezicht. Dat is het: ze ruiken naar ganzenvlees en appels. Opeens doet Vampiria behendig een uitval naar voren en met alle kracht slaat ze met haar lange kruk op de traptreden, alsof ze die met een zwaard doormidden wil hakken. Het uiteinde van de stok fluit ergens vlakbij en boort zich met luid geraas in een plank op een halve teen afstand van Zulajka’s blote voeten. Haar lichaam verslapt, stroomt als deeg uit over de traptreden. Als de

oude heks nog eens slaat... Vampiria mompelt iets onverstaanbaars, trekt de kruk naar zich toe. In het donker klinkt het doffe gerinkel van de po.

‘Zulajka!’ schalt Vampiria’s stem naar het woongedeelte van haar zoon.

Zo begint de ochtend meestal in huis.

Zulajka slikt met haar droge keel een brok dik speeksel weg. Is ze werkelijk de dans ontsprongen? Ze gaat de trap af, haar voeten netjes neerzettend. Ze wacht enkele ogenblikken.

‘Zulajka-a-a!’

Nu is het tijd. Driemaal roepen, daar houdt haar schoonmoeder niet van. Zulajka springt naar Vampiria toe: ‘Ik kom al, mama!’, en neemt de zware, met warm kleverig zweet bedekte po aan, zoals ze iedere dag doet.

‘Ben je daar eindelijk, stomme trien,’ knort Vampiria. ‘Slapen, dat is het enige wat je kan, lui varken...’

Van de herrie is Moertaza vast wakker geworden, die kan zo het voorhuis in komen. Zulajka klemt de pastila onder haar oksel (die mag ze buiten niet verliezen!), vindt met haar voeten op de tast een paar viltlaarzen en spoedt zich naar buiten. De storm slaat haar op haar borst, neemt haar in zijn stevige vuist, probeert haar omver te blazen. Haar nachthemd waait op als een klok. ’s Nachts is de stoep in een sneeuwhoop veranderd, ze kan ternauwernood de treden voelen als ze afdaalt. Bijna tot haar knieën in de sneeuw waadt ze naar de plee. De wind staat pal op de deur, ze kan hem bijna niet open krijgen. Ze gooit de inhoud van de po in het beijsde gat. Terug in huis is Vampiria al weg, weer terug in haar afdeling.

Op de drempel staat een slaperige Moertaza haar op te wachten, een petroleumlamp in zijn hand. Zijn borstelige wenkbrauwen zijn opgetrokken boven zijn neus, zijn wangen zijn tijdens het slapen gekreukt en zijn rimpels zijn diep, alsof ze met een mes zijn uitgekerfd.

‘Ben je gek geworden, vrouw? In je blootje in die storm naar buiten!’

‘Alleen mama haar po weggebracht, en weer terug, dat is alles...’